

77. Feminist edebiyat eleştirisi bağlamında Lev Tolstoy'un *Kreutzer Sonat* adlı uzun öyküsü üzerine bir inceleme

"Korkunç, tek kelimeyle korkunç... Düşmüş bulunduğumuz hata ve rezillikler cehenneminde, gerçek kadın hakları sorunu ile yüz yüze yaşıyor olmak."

Lev Tolstoy, *Kreutzer Sonat*

Emine KARABACAK¹

APA: Karabacak, E. (2023). Feminist edebiyat eleştirisi bağlamında Lev Tolstoy'un *Kreutzer Sonat* adlı uzun öyküsü üzerine bir inceleme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (34), 1296-1305. DOI: 10.29000/rumelide.1317429.

Öz

XIX. yüzyıl hem dünyada hem Rusya'da kadın hareketlerinin hız kazandığı bir dönemdir. Kadınların özel hayatlarında ve sosyal yaşamda erkeklerle eşit olmak üzere verdikleri mücadelelere göndermeler Batı edebiyatında olduğu gibi Rus edebiyatındaki metinlerde de karşımıza çıkar. Bu metinleri incelemek üzere ortaya çıkan feminist eleştiri kuramı, "okur olarak kadına yönelik" ve "yazar olarak kadına yönelik" olmak üzere iki farklı şekilde edebi metinlere uygulanır. Lev Tolstoy'un 1890 yılında yayımlanan, adına Ludwig van Beethoven'ın 9. Sonat adlı eserinin ilham verdiği, kiskanç bir erkeğin karısını öldürmeye giden yolunda yaşadıklarını kadınlara verilen haklara bağlayarak aktardığı *Kreutzer Sonat* adlı öyküsü, gerek Rusya'da gerek yurtdışında büyük tepkilere neden olur. Ülkesinde yazıldığı dönemde sansür uygulanan, Avrupa'da ise kadın hareketlerinin kendisine savaş açtığı söz konusu eser "okur olarak kadına yönelik feminist eleştiri" yöntemi kapsamında incelemeye değer bir eserdir. Kurgusal olarak iki bölüme ayırabileceğimiz *Kreutzer Sonat*'ın ilk bölümünde bir tren kompartımanında birbirlerini hiç tanımayan, farklı sosyal statülerde ve cinsiyetlerde birkaç kişinin, kadın-erkek eşitliği, eğitim, aşk, evlilik kadına, vb. konular üzerine gerçekleştirdikleri hararetleli bir sohbetle tanık oluruz. İkinci bölümünde ise bir kiskançlık krizi sonucu karısını öldüren Pozdnışev adlı adamın aşk evliliğinden kadın cinayetine giden serüvenini kendi ağzından dinleriz. Çalışmada bu insanlar arasında gerçekleşen diyaloglardan yola çıkarak feminist gruplar tarafından tartışılan cinsiyetler arası eşitlik, kadınlara eğitim hakkı, kadın bedeni hâkimiyeti, evlilik, namus cinayeti sorunları Lev Tolstoy'un ataerkil bakış açısıyla yansıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Feminizm, feminist edebiyat eleştirisi, XIX. yüzyıl kadın hareketleri, Lev Tolstoy, *Kreutzer Sonat*

An analysis of Lev Tolstoy's Story Kreutzer Sonata in the context of feminist criticism theory

Abstract

The 19th century is a period in which women's movements gained momentum both in the world and in Russia. References to women's struggles to be equal with men in their private and social lives appear in Russian literature as well as in Western literature. The theory of feminist criticism, which emerged to examine these texts, is applied to literary texts in two different ways: "for women as

¹ Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Rus Dili ve Edebiyatı ABD (Ankara, Türkiye), karabacakaemine@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7002-0806 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 09.05.2022-kabul tarihi: 20.06.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1317429]

readers" and "for women as writers". Lev Tolstoy's long story *Kreutzer Sonata*, published in 1890, inspired by Ludwig van Beethoven's 9th Sonata, in which he relates the experiences of a jealous man on his way to murdering his wife, by connecting them to the rights given to women, causes great reactions both in Russia and abroad. The work in question, which was censored in country at the time it was written, and against which women's movements waged war in Europe, is a work worth examining within the scope of "feminist criticism of women as readers". In the first part of *Kreutzer Sonata*, which can be divided into two parts fictionally, in a train compartment, a few people from different social statuses and genders, who do not know each other, talk about gender equality, education, love, marriage, etc. We witness their conversation on these subjects. In the second part, we listen to the adventure of a man named Pozdnishchev, who killed his wife as a result of a jealousy crisis, from love marriage to femicide, from his own mouth. In the study, based on the dialogues between these people, gender equality, women's right to education, female body dominance, marriage, honor killing issues discussed by feminist groups were tried to be reflected from Lev Tolstoy's patriarchal point of view.

Keywords: Feminism, feminist literary criticism, 19th century women's movements, Lev Tolstoy, *Kreutzer Sonata*

Latince "kadınlar" anlamına gelen "femina"dan türetilen "feminizm" kelimesi Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde "Toplumda kadının haklarını çoğaltma, erkeğinkiler düzeyine çıkarma, eşitlik sağlama amacını güden düşünce akımı, kadın hareketi" (TDK, 2011, s. 1058) olarak açıklanır. Amerikalı akademisyen ve kadın hakları savunucusu Bell Hooks (1952-2021), feminizmin "cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan bir hareket" (Hooks, 2012, s. 9) olduğunu belirtir. Konu üzerine çalışan araştırmacılar, farklı tanımlamalarda da benzer şekilde karşımıza çıkan, feminizm terimini ilk kez Fransız oyun yazarı Alexandre Dumas'ın² (1824-1895) 1872 yılında yazdığı *L'Homme-femme* adlı risalede kadın hakları hareketini betimlemek üzere kullandığı görüşünde hemfikirdir (Öztürk, 2011, s. 36).

"Cinsiyet ile edebi biçem arasındaki etkileşimin sistematik bir açıklamasını yaparak, iktidar ve cinsel ayrımlarla ilgili genel sorunları içeren dil konusundaki meselelerden açıkça ve özgürce söz eden" (Humm, 2002, s. 22) bir eleştiri kuramı olarak karşımıza çıkan feminist eleştiri kuramı 1960'lı ve 70'li yıllarda ivme kazanan kadın hareketleriyle beraber gelişme gösterir. Ataerkil edebiyat tarihi metinlerini erkek bakış açısından sıyrarak kadının konumunu ortaya koymayı hedefleyen feminist edebiyat eleştirisi, tarihî dönemlerden bu yana edebiyat dünyasında nesne ve/ya özne olarak yer alan kadının edebiyat serüvenine dikkat çekmeyi amaçlar. (Humm, 2002, s. 27). Feminist edebiyat eleştirisi "okur olarak kadına yönelik" ve "yazar olarak kadına yönelik" olmak üzere iki farklı şekilde gerçekleştirilebilir. Okur olarak kadına yönelik feminist eleştiri, okurun kadın olması durumunda metnin farklı algılanacağı görüşünden yola çıkarken, yazar olarak kadına yönelik eleştiri ise iki yöntemle gerçekleştirilir. Bunlardan birincisi, edebiyat tarihindeki kadın yazarları incelemek, ikincisi ise yeni bir kadın söyleminin imkânlarını incelemektir (Moran, 2021, s. 249-262).

Okur olarak kadına yönelik feminist eleştiri kuramı bağlamında ele aldığımız Lev Tolstoy'un *Kreutzer Sonat* (Крејцерова соната) adlı uzun öyküsü hakkında yazarın eşi Sofya Tolstaya günlüğüne şu sözleri yazar: "*Hemen canımı acıttığı için tüm kalbimde hissettim ki bu öykü bana yazılmıştı, beni bütün dünyanın gözünde küçük düşürdü ve aramızda kalan son sevgiyi de bitirdi*" (Tolstaya, 1978, s. 15). Günlüğüne bu satırları yazdıktan bir süre sonra Sofya Tolstaya bu kitaba cevaben *Kimin Suçu* (Чья

² Ünlü Fransız yazarın aynı adı taşıyan gayrimeşru oğlu. (y.n.)

вина) adlı bir öykü kaleme alacaktır. Tolstaya'nın söz konusu eseri sadece Lev Tolstoy'un eserine bir yanıt değil, aynı zamanda ciddi bir çatışmaya dönüşen aile problemlerinin yeniden sorgulanmasıdır. *Kreutzer Sonat*'ta anlatı önce anlatıcı, sonra da öykünün ana ve neredeyse tek sesi haline gelen kahraman Pozdnişev'in ağzından aktarılırken kadın kahramanının sesi hiç duyulmadığı gibi ne düşündüğü de bilinmez. Bu bağlamda öykü, karı-koca arasındaki ilişki sorununa tek bir bakış açısını, yani erkek görüşünü yansıtır. Tolstaya konuyu nesnel bir şekilde ele almak amacıyla olayları yazar-anlatıcının bakış açısından aktarsa da onun yanıtı da monolog olmaktan öteye gidemez. *Kimin Suçu*'nun kadın ve erkek kahramanının söz hakları eşit gibi gözükse de ana değerlendirme yargıç rolünü üstlenen yazar-anlatıcı tarafından gerçekleştirilir. Taraflı yargıcın ise erkek kahramanı suçlayıp kadın kahramanı haklı çıkarması söz konusu öyküyü de tek boyutlu kılar. *Kreutzer Sonat*'a tartışmacı bir yanıt niteliği taşıyan *Kimin Suçu* her şeyden önce Tolstoy'un öyküsündeki kadına olumsuz bakış açısındaki önyargısını ortaya koyma girişimidir. Sofya Tolstaya'nın eserinde, Lev Tolstoy ile olan ilişkisine sürekli olarak atıfta bulunması eserin sanatsal değerini düşürse de kadın kahramanına söz hakkı vermesi, onu *Kreutzer Sonat*'takinin aksine öykünün nesnesi değil, öznesi haline getirmesi açısından önem taşır (Baykova, 2007, s.56-57). *Kreutzer Sonat*'ın yazara en yakın kadın okuyucu olan eşinde uyandırdığı duyguya benzer bir duyguyu kadın okuyucu olarak bizde de uyandırması çalışmamızın çıkış noktasını oluşturur.

Yazarların, edebiyat dışındaki farklı sanat dallarına yönelip eserlerinde bu sanat dallarının yansımalarına yer vermesi sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Lev Tolstoy'un hayatı boyunca müziğe duyduğu derin ilginin yansımalarının bir göstergesi de *Kreutzer Sonat*'ın adını Fransız kemancı Rodolphe Kreutzer'e ithafen Ludwig van Beethoven'ın 1802 yılında keman ve piyano yazdığı 9. Sonat'tan almasıdır (Petrova, 2009). Bir akşam kemancı Lyasotta ve Sofya Tolstaya'nın, Beethoven'ın söz konusu eserini icra etmeleri Lev Tolstoy üzerinde büyük bir etki bırakarak öyküyü yazması için itici güç olur. Tolstoy, dinleyiciler arasında bulunan ünlü ressam İlya Repin (1844-1930) ve aktör Vasili Andreyev-Burlak'ı (1843-1888) da sonatın uyandırdığı duyguları sanatları aracılığıyla ifade etmeye davet eder. Sofya Tolstaya bu olay hakkında günlüğüne şu sözleri yazar: "*Lev Nikolayeviç'in, Andreyev-Burlak'ın oynaması üzere bir anlatı yazılması ve oyun esnasında birinin Kreutzer Sonat'ı çalması gerektiğini, Repin'in ise içeriği öyküye uygun bir resim çizmesini söylediğini hatırlıyorum. Lev Nikolayeviç: 'Üç sanatın bu şekilde bir araya gelmesinden yaranan izlenim müthiş olurdu,' dedi*" (Petrova, 2009).

Kreutzer Sonat 1890 yılında yayımlanır yayımlanmaz çarlık yetkilileri tarafından sansüre uğrar. İngiliz yazar Dorris Lessing (1919-2013), dünyada yeni kadın modelinin ortaya çıkmaya başladığı günlerde yazılan *Kreutzer Sonat* üzerine şu bilgileri verir: "*Amerika'da posta idaresi Kreutzer Sonat'ı tefrika eden gazetelerin dağıtımını yasakladı. Theodore Roosevelt, Tolstoy'un cinsi ve ahlaki bir sapık olduğunu söyledi. Yeni yeni ortaya çıkan kadın hareketleri öfke doluydu*" (Lessing, 2003, s. 10). Üzerine çektiği kadın öfkesi, Yasnaya Polyana'nın³ sınırlarını aşan öyküyü kurgusal açıdan iki bölüme ayırmak mümkündür. İlk bölümünde bir tren kompartımanında birbirlerini hiç tanımayan, farklı sosyal statülerde ve cinsiyetlerde birkaç insan, "eşitliğe, eğitime, aşka, kadına, erkeğe vb." konulara dair hararetli bir sohbet gerçekleştirirler. Bu durum, Rusya'da XIX. yüzyılın ikinci yarısında toplumsal cinsiyet bağlamında kadınların toplumdaki rolü ve konumu sorununun tartışılmaya başlandığı (Şahin, 2021, s. 86) gerçeğinin *Kreutzer Sonat*'a yansımaları olarak yorumlanabilir. İkinci bölümde ise anlatıcıyla baş başa kalan Pozdnişev karısını öldürmeyle sonuçlanan evliliğini ataerkil bir dille okuyucuya aktarır.

³ Lev Tolstoy'un doğduğu ve hayatını geçirdiği ev. (y.n.).

Kadın hareketlerinin çıkış noktasını cinsiyetler arası eşitlik talebi oluşturur. Bu görüş bağlamında feminist grupların tepki gösterdiği olguların başında İncil'deki yaratılış hikâyesi gelir. İnsan yani homo kavramının, insanın yapıldığı şey olan humustan geldiği kadının ise humus yerine Âdem'in kaburgasından yaratılması nedeniyle insan kabul edilemeyeceği görüşü savunulur (Bektay, 1998, s. 82-83). *Kreutzer Sonat*'ta ataerkil ve gelenekçi kesimin sembolü olan yaşlı tüccar, kadın ve erkeğin eşit olamayacağı görüşünü kanıtlamak için bu örneğe başvurur: “*Nasıl ki kadın, Havva anamız erkeğin kaburga kemiğinden yaratılmıştır, sonuna kadar da öyle kalacaktır*” (Tolstoy, 2005, s. 31-32). Akademisyen Ayla Kaşoğlu, geleneksel-ataerkil kavramının teorik ve ahlaki temellerinin, kadının kocasından sonra yaratıldığı bir bakıma kocası için yaratıldığı dinsel öğretilere dayandığını belirtir (Kaşoğlu, 2020, s. iii). Bu öğretilerle büyümüş yaşlı tüccar için kadın erkeğin arkasında bir gölge olarak kalmalıdır, aksi durum aile için yıkıcı olacaktır: “*(...) Başlangıçta kadını hizmete soksaydı, en ufak bir yanlışında sopayı bassaydı, bunlar gelir miydi başına? Kadını ilk günden sıkıya alacaksın. Tarlada atına, evde kadınına güvenmen gerekir.*” (Tolstoy, 2005, s. 33).

Cinsiyetler arası eşitlik tartışmaları XVII. yüzyılda İngiliz feministlerin hareketleriyle yoğunluk kazanır. İngiliz İç Savaşı'nın getirdiği değişimi fırsat bilen feministler kadınları aşağı olarak tanımlayan algıya ve erkeklerin eşleri üzerinde hak sahibi olmasına karşı çıkmaya başlarlar. Fransız Devrimi, kadın-erkek eşitliği tartışmalarının zirvesini oluşturur. 26 Ağustos 1789 tarihinde Ulusal Meclis'in Paris'te yasalaştırdığı *İnsan ve Vatandaşlık Hakları Beyannamesi*'ne cevap olarak Olympe des Gouges *Kadın ve Kadın Vatandaş Haklarının Beyannamesi*'ni kaleme alıp insan hakları çerçevesinde kadınların da eşit olmasını talep eder (Notz, 2011, s. 33-37). 1792 yılında yayımlanan İngiliz yazar ve kadın hakları savunucusu Mary Wollstonecraft'ın (1759-1797) yazdığı *Kadın Haklarının Gereçlendirilmesi* (A Vindication of the Rights of Woman) adlı kitap kadın hareketinin ilk önemli yapıtı sayılarak ana metni oluşturur. Mary Wollstonecraft, çalışmasında XVIII. yüzyılda gündeme gelen insan hakları davalarından yola çıkarak kadınlar için eşit haklar talep eder (Irzık&Parla, 2004, s. 21).

Rusya'da kadın-erkek eşitliği tartışmaları ve feminist hareketlerin Avrupa'dakilere kıyasla daha yumuşak bir şekilde karşımıza çıkmasının sebebinin X. yüzyıldan itibaren kadınlara verilen haklardan ileri geldiği görüşü savunulabilir. Knyaz Oleg'in (?-912) Bizanslılarla yaptığı antlaşmaya göre; evlilik sırasında edinilen mallar eşler için ortak sayılır ve koca ölürse ya da hapse düşerse kadın kendi hakkını alabilir. Knyaz Yaroslav Mudriy (?-1054) oluşturduğu kanunlarında kadına çeyizini istediği gibi kullanma hakkı verir ve çeyizi erkek ancak karısının izniyle kullanabilir. Bu yasa sadece soylu kadınlar için değil tüm sınıflar için geçerlidir. Bu kanunlarda ayrıca kadın mirasını kime bırakacağı konusunda söz sahibidir (Polişuk, 2013). Söz konusu dönemde erkek, ailesi ve eşinin ailesi ile ilgilenmediğinde, onları korumadığında, üzerine düşen sorumluluklarını yerine getirmediğinde ve ev düzeni ile ilgili tüm yetkiyi eşine bırakmadığında kadına boşanma hakkı verilir. “*Kanun önünde kadının bu haklara sahip olması, onun toplum nezdinde sayıldığı, birey olarak kabul edildiğinin, görüşlerinin dikkate alındığının, kendi ayakları üzerinde durup çocuklarının bakımını üstlenebildiğinin ve de erkekler karşısında güçsüz olmadığını bir göstergesidir*” (Kartal, 2021, s. 30). XVI. yüzyılda kaleme alınan toplumsal, dinsel, aile ve günlük yaşam hakkında öğretiler içeren Domostroy'a göre karısına saygı duymayan erkek çevresi tarafından hor görülür. Ev işleri kadının ve erkeğin yapacağı işler olarak ayrılır (Polişuk, 2013).

XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise Petro döneminde gerçekleştirilen reformlar kadın yaşamını da etkiler. Söz konusu döneme kadar ev içinde eşitlik sunulan kadınlar toplum hayatında da erkeklerle eşit konuma getirilmeye çalışılır. Petro reformları, kadınların kişisel mülkiyet haklarının genişletilmesine imkân tanır ve evlilik-aile ilişkilerinde dünyevi bir mevzuatın oluşumunun temeli atılır. Petro'nun

kararnameleri erkeğin ailedeki gücünü ve egemenliğini sınırlar. Karısını satma ya da ağır bir şekilde sakatlama, damgalama gibi barbarlıklar yasaklanır. Boşanma prosedürü oldukça zor olmasına rağmen resmî ve yasal olarak kadınlar evlilik yolunda ya da evliliğin sona ermesiyle daha fazla hak ve özgürlük elde ederler (Kaşoğlu, 2021, s. 6-7). Petro'nun reformlarından sonra Rusya'da toplum hayatında erkeklerle eşit olan II. Katerina, yazar ve pedagog Yekaterina Daşkova (1743-1810), Yelizaveta Vorontsova (1739-1792), Natalya Narişkina (1758-1825) gibi soylu kadınlar ortaya çıkar (Pogudina, 2022).

Rusya'da ve Avrupa'da kadınlara verilmeye başlanan haklara rağmen cinsiyetler arası eşitliğin ataerkil düzenin egemen olduğu kesimlerde kabul edilmediği, kadın ve erkeğin asla eşit görülmediği konusuna öykünün ilk bölümünde değinilir. Etrafındaki erkeklerin eşitlik üzerine yaptığı konuşmalardan duyduğu rahatsızlığını kadın şu sözlerle dile getirir: *"Evet ama siz erkekler böyle düşünüyorsunuz. (...) Kadını tıkmışsınız tavan arasına, size her şey serbest... İstedığınız gibi at oynatıyorsunuz."* (Tolstoy, 2005, s. 32). Bu sitemine karşılık aldığı *"kadın başkadır, erkek başka"* yanıtı da kadın hakları konusunda tüm dünyada verilen büyük savaşa karşın ataerkil düşünce yapısının ilerleme göstermediğinin açık bir örneğidir. Kadına verilen sözde eşitlik hakkına rağmen kadının ataerkil toplumda sadece cinsel obje olarak görülmeye devam ettiği gerçeği ise Pozdnişev'in şu sözlerinde okuyucunun karşına çıkar: *"Şimdi de kadına saygı duyduklarını söylüyorlar. Bazıları kalkıp yer veriyorlar ona, bazıları yere düşürdüğü mendilini alıp uzatıyorlar ona, bazıları onun her işte çalışmak, yönetime katılmak, vs. vs. haklarının olduğunu savunuyorlar. Bütün bunları yapıyorlar ama ona bakışları hep aynı: Bir zevk aracıdır kadın. Bedeni bir zevk ürünüdür. Kadın da biliyordur bunu. Kölelikten başka bir şey değildir bu. Öyle ya, kölelik, çoğunluğa zorla yaptırılanlardan azınlığın yararlanması olduğuna göre ..."* (Tolstoy, 2005, s. 82).

Yukarıdaki alıntıdan açıkça görüldüğü üzere Pozdnişev'in kadınlara yönelik tüm saldırılarına ve bu saldırıların bedensel odaklı olmalarına rağmen, kadınların davranışlarına toplumsal bir perspektiften bakılır. Hiçbir kadının aslında böyle doğmadığı, toplumsal söylemin baskıcı mekanizmaları sayesinde bu hale geldiği anlatılmaya çalışılır. Bu mekanizmalar, bazı bireylere düşünmeyen, tehlikeli ve isyankâr köleler rolünü, diğerlerine ise yöneten, köle sahipleri olarak güçlerini kaybetmekten sürekli korkan eşit derecede karmaşık bir rolü üstlenmeye zorlayan, başlangıçta aşkın olan metafiziksel şiddet hiyerarşisi ilkesini somut ve görünür bir gerçekliğe dönüştürür (Nagina & Fomina, 2017, s. 182).

"Dönemin eğitilmiş ve aydın görüşlü Rus kadınları özellikle o yıllarda hızla yayılan nihilizmin tüm inanç, gelenek, görenek ve aile paradigmasını yok sayan tutumunun büyük orandaki etkisiyle mevcut düzeni baştan yaratmak için âdeta başkaldırırlar. Nihilizmi baz alan Rus kadınları toplum, adalet, eğitim, bilim ve sanat hayatlarındaki pasif konumlarından sıyrılmaya isteklerinin bir göstergesi olarak sigara içer, saçlarını kısa kestirir ve erkek tarzında gösterişsiz kıyafetler giyerler" (İlca, 2021, s. 105). Tren kompartımanında yer alan kadının bahsettiğimiz eğitilmiş ve aydın kadınlarının bir örneği olduğunu ve anlatıcının bu kadınlara karşı olumsuz tutumunu şu alıntıda açıkça görebiliriz: *"Yüzünü ekşiterek durmadan sigara içen yarım erkek paltolu, şapkalı, hiç de güzel olmayan yaşlıca bir kadın"* (Tolstoy, 2005, s. 27). Bu kadınların amacı, erkeklerle eşit düzeyde eğitim haklarından faydalanarak topluma yararlı bireyler olmaktır. Sadece erkeğin cinsel partneri vasfıyla tanımlanan, güçsüz ve iradesiz gibi küçümseyici niteliklerle ikinci plana itilen kadın kimliğinden kurtularak ve kalıp yargıları yıkarak cinsiyetten bağımsız bir insan olarak algılanmayı arzulurlar (İlca, 2021, s. 105). Eser boyunca da kadın bu hakları savunur.

Cinsiyetler arası eşitliğinin bir diğer uzantısı olarak dünyanın birçok yerinde kadınlar yükseköğrenim hakkı talep etmeye başladılar. Kadınlar eşit şekilde eğitim hakkı elde ederek erkekler gibi siyasi ve toplumsal konularda eşit kazanımlara sahip olmayı hedeflerler. Tüm bu çabaların sonucunda sadece belli başlı ülkelerde yalnızca soylu kadınlar eğitim hakkı elde ederler. Fransız devrimiyle beraber bütün okullar ve üniversitelerde her iki cinsiyet için de eğitimin eşit olması görüşü yayılmaya başlar. 1866 yılında Alman yazar Louise Otto (1819-1895) tarafından yayınlanan *Kadınların Kazanç Hakkı* isimli yazıda kız çocuklarının eğitiminin desteklenmesi, üniversitelerde eğitim hakkı gibi bütün toplumsal alanlarda katılımı savunulur (Notz, 2011, s. 38-41).

Rusya'da kadın eğitimi üzerine hareketler XIX. yüzyılda yoğunluk kazanmaya başlar. 1859 yılında Petersburg'da Şpilovskaya tarafından ilk kadın okulu kurulur. Tek bir daireden oluşan bu okulun kapısı Rusya'da kadın özgürlüğüne açılır. Petersburg'ta açılan bu okulun bir örnek teşkil etmesi üzerine Perm ve Harkov'da da benzer okullar açılır. 1862'de Kazan ve Odesa'da açılan okulları diğer illerde açılan okullar takip eder. Tüm bu gelişmelere rağmen kadınların yükseköğrenim görmesi yasaktır. Kadınlar üniversitelere gizli giriş yaparlar ve okuma toplulukları oluştururlar. Buralarda tıp, doğa bilimleri alanlarında kendilerini geliştirirler. 1867 yılında Mariya Trubnikova (1835-1897), Nadejda Stasova (1822-1895) ve Yevgeniya Konradi (1838-1898) adlı üç kadın, Petersburg Üniversitesi rektörüne eğitime katılmaları için izin vermesini talep eden bir dilekçe yazarlar. Rektörden gelen olumsuz yanıt üzerine üç yıl boyunca dilekçe vermeye devam etseler de olumlu bir sonuç alamazlar. Kadınlar yükseköğrenim alabilmek için Almanya ve İsviçre'ye gitmek zorunda kalırlar (Pogudina, 2022). Ülkeyi terk edebilme hakkı, evli olmayanlar babalarının, olanlar ise eşlerinin iznine bağlıdır. Bu sebeple, yurtdışında eğitim görmek için izin alamayan ilk Rus kadın matematikçi Sofia Vasilyevna Kovalevskaya (1850-1891), Vladimir Kovalevski (1842-1883) ile sahte bir evlilik yapmak mecburiyetinde kalır (Kaşoğlu, 2021, s. 8).

Avrupa'da ve Rusya'da kadınlar tarafından verilen bu mücadeleye rağmen kadınların ataerkil toplumun yüklediği roller ve öne sürdüğü engeller yüzünden iyi eğitim alması pek mümkün olmaz. Kadınların eğitim istekleri de eserde ataerkil bir dille keskin bir şekilde eleştirilir. Yaşlı tüccar, Rusya'da boşanmaların artmasının sebebi olarak eğitimi ve özellikle kadının eğitim alabilme hakkını gerekçe göstererek şöyle der: "*Evet, efendi, (...) eskiden de vardı böyle şeyler, ama çok daha azdı. Bugün ister istemez olacak böyle şeyler. Çok okumuş yazmış olduk çünkü.*" (Tolstoy, 2005, s. 30). Buna karşılık kadının, gülümsemeye çalışarak verdiği ve aynı zamanda bir soru da içeren yanıtı oldukça manidardır: "*Okumuş yazmışlığın ne kötü yanı varmış ki? Eskiden olduğu gibi, gelinle damadın birbirini görmeden evlenmeleri daha mı iyiydi yani?*" (Tolstoy, 2005, s. 30). Kadının sorusunu mantıklı bulan avukat ise yaşlı tüccara: "*Evlilikte anlaşamamazlıkla okumuş yazmışlığın ne ilgisi olduğunu bilmek isterdim,*" (Tolstoy, 2005, s. 30) diyerek sözlerine açıklık getirmesini ister. Bunun üzerine yaşlı tüccar, boşanmaların kaynağının eğitim olduğunu evlilikteki tüm uyuşmazlıkların eğitimden ileri geldiğini söyleyerek eğitimin, her şeyden önce, kadında korkuyu ortadan kaldırdığını belirtir (Tolstoy, 2005, s. 30).

Eserin ilerleyen bölümlerinde Pozdnışev, kadını kadın yapan özelliklerin eğitimle köreldiği görüşünü şu sözlerle vurgular:

"Kadının üniversite öğrenimi yapmasına, devlet dairelerinde çalışmasına izin veriyorlar ama öte yandan bir zevk aracı olarak görmeyi de sürdürüyorlar onu. Kadına, bizde olduğu gibi, kendini böyle görmesini öğretirseniz, her zaman aşağılanmış kalacaktır. Ya aşağılık doktorların da yardımıyla doğurganlığını yok edecek, yani kendini hayvan düzeyine bile değil, bir eşya düzeyine indirerek tam bir orospu olacak ya da genelde her birinin olduğu gibi, ruhsal gelişme olanağı bulamayan isterik, mutsuz bir ruh hastası olacaktır" (Tolstoy, 2005, s. 83).

Kadınların sadece çocuk doğurmak ve ev işi yapmak gibi meziyetleri olduğunu düşünen cinsiyetçi algıya karşı bazı feminist gruplar savaş açar; kadının doğurganlığının kendi tekelinde olduğunu düşünen erkekleri bundan vazgeçirmek amacıyla kadınları doğum kontrol yöntemleri konusunda bilgilendirmeye başlarlar (Arat, 2010, s. 34). XIX. yüzyılda Hamburglu bir kadın aktivist olan Alma Wartenberg (1871-1928) kadınların doğum kontrolü ve cinsel aydınlanma üzerine sunumlar yapmaya başlar. Pek çok kez hapis cezası almakla tehdit edilmesine rağmen Wartenberg, yalnızca kadınların, bedenleri üzerinde söz hakkına sahip olduğunu ve ne kadar doğum yapacağına da yalnızca kendisinin karar verebileceği fikrini yaymaya devam eder (Notz, 2011, s. 43-48).

XIX. yüzyıl Rusya'sında da bekâr erkekler ve bekâr anneler giderek artmaya başlar. 1827 yılındaki nüfus sayımına göre yetişkinler arasında bekârların oranı evli olanlara oranla daha fazladır. Evlilik dışı çocukların sayıları artmaya başlar. Petersburg'da 1867 yılında doğan 19342 çocuğun 4305'i, 1889 yılında doğan 28640 çocuğun 7907'i evlilik dışı olarak kayıtlara geçer. Yine aynı dönemde Harkov ve Petersburg başta olmak üzere ülkede kürtaj yayılmaya başlar (Pogudina, 2022). Tüm bu feminist hareketlere rağmen yine de birçok toplumda olduğu gibi Rus aile yapısında da kadının bir çocuğunun olması neredeyse ilahi sayılır. Tanrı'nın kadına bir çocuk bahşederek onu anne kılması kadın için kurtuluş anlamına gelir. Anne olduğunda kadın artık sıradan bir kadın olmaktan sıyrılıp kutsal bir özneye dönüşür (Ilıca, 2020, s. 172-173). Bu bakış açısıyla büyümüş Pozdnişev'in kadın hareketlerine karşı duruşunu şu sözlerinde açıkça görebiliriz:

“Doğrusunu isterseniz, kamında bir bebek taşıırken ya da doğmuş çocuğunu emzirirken kadının içinde ne yüce şeylerin olup bittiğini düşünmek gerekir. Bir gün bizim yerimizi alacak bir canlı büyümektedir orada. Bu kutsal oluşum bozulmaktadır... Neyle? Bunu düşünmek bile korkunç! Özgürlükten. Kadın haklarından söz ediyorlar. Bu, yamyamların ellerindeki esirleri yemek amacıyla beslerken, onların özgürlükleri için, hakları için çalıştıklarını söylemelerine benziyor.” (Tolstoy, 2005, s. 79).

Yukarıdaki alıntıdan yola çıkarak, gelenekselden uzaklaşma eğiliminin, kadının kendi bedeni üzerinde söz hakkı olması gibi dönem şartlarının hatta günümüz için bile bazı toplumların nazarında sıra dışı sayılabilen yıkıcı değişimlere rağmen ataerkil düşünce yapısının, kadının doğurganlığını kadının doğal bir rolü olarak algılayıp erkeğin cinsel arzularına boyun eğmeyi, bu sebeple kadının görevi olarak kabul ettiğini söyleyebiliriz.

Evliliğin aşk üzerine kurulu olup olmaması görüşü de bazı feminist gruplar tarafından tartışılan konulardan biridir. Dogmatik açıdan bakıldığında, Hıristiyanlıkta evlilik ve aşk üzerine iki yaygın inanış olduğundan bahsedilebilir. İlkine göre evlilik, aşk üzerine kurulmalı ve sonsuza kadar devam etmelidir. Hatta bu görüş o kadar benimsenir ki kocasını bırakıp baba ocağına dönen kadın eve kabul edilmez. İkincisine göre ise aşk, evlilik içinde zamanla doğar. Bu noktada toprağa atılan elma tohumu örnek gösterilir. Tohumun meyve vermesi için ilgiye ve bakıma ihtiyacı vardır. Benzer şekilde elmadan daha karmaşık bir yapıya sahip olan insan ruhunda aşkın doğması yıllar alır. Hıristiyanlık inancının yücelttiği evlilikte aşk fikrine zıt olarak ataerkil toplumlarda daha uygun olacağına inanılan görücü usulü evlilikler XIX. yüzyıl Avrupa ve Rusya'sında yaygındır. Fakat yine bu dönemde geleneksel görücü usulü evliliklerin yerine fiziksel çekimin ön planda olduğu aşk evlilikleri de yapılmaya başlanır. Alışlagelmişin dışındaki bu tip evliliklere olan nefretini Pozdnişev şu sözlerle dile getirir:

“Eskiden böyleydi bu işler... Kız belirli bir yaşa gelince anne babalar nikâh hazırlıklarına başlardı. Her yerde böyle yapıyordu, şimdi de öyle yapıyor: Çinlilerde, Hindularda, Müslümanlarda, bizde halk arasında. Tüm insanlar, en azından insanların yüzde doksan dokuzu böyle yapıyor. Yalnızca biz yoldan çıkmışların yüzde biri, belki daha azı, bunun iyi olmadığını düşünüp yeni bir yöntem bulmuşuzdur. Peki, nedir bu yeni yöntem? Bu yeni yöntem şöyle: Kızlar oturuyor, erkekler

pazarda dolaşır gibi dolaşıyor, istediklerini seçiyorlar. Kızlar bekliyor, düşünüyor, ama şöyle demeye cesaret edemiyorlar: 'Canım, beni seç! Hayır, beni, beni! Onu değil, beni! Baksana ne güzel omuzlarım var benim! Her şeyim ne güzel!' Biz erkeklerse dolaşyoruz ortalarda, tek tek bakıyoruz her birine, çok da hoşnuduz bu durumdan. (...)' (Tolstoy, 2005, s. 58-59).

Benzer şekilde düşünüp davrandığını yukarıdaki alıntıdan da açıkça gördüğümüz Pozdnışev de karısına karşı hissettiği ve evlenmesine sebep olduğunu düşündüğü aşkı şu şekilde tanımlar: *"İşte herkes gibi ben de âşık olmuştum. (...) Gerçekte benim bu aşkı, bir yandan annemle kadın terzilerin, öte yandan, boş yaşamım sonucu aldığım aşırı yiyeceğin sonucuydu. Bir yanda kayıkla gezintiler, o ince beli saran giysiler vs. olmasaydı, karım kaba kumaştan bir entariyle evinde otursaydı, (...) âşık olmazdım, hiçbir şey de olmazdı."* (Tolstoy, 2005, s. 58).

Pozdnışev, kadına hissettiği duyguları bile hiçe sayarak, kadın gözünden aşkı, kendi düşüncelerinin, bir anlamda onun tarafından da doğrulandığını hissettirdiği şu sözlerle tarif eder:

"Bizim anlatımımızla en yüce, en şair dolu aşkın aşk üstünlüğüne değil, fiziksel yakınlığa, ayrıca saç tarayışına, renklere, giysilere bağlı olduğunu yalnızca biz erkekler bilmiyoruz (...), kadınlar çok iyi biliyorlar... Deneyimli bir yosmaya sorun bakalım, baştan çıkarmayı aklına koyduğu bir erkeğin karşısına yalancılığı, acımasızlığı, dahası ahılsızlığı da anlaşılabilir bir durumda çıkmayı mı yeğler, yoksa kötü dikilmiş, çirkin bir giysiyle mi... Hiç kuşunuz olmasın, birinci şıkka yeğleyecektir." (Tolstoy, 2005, s. 55).

Düşüncelerini daha da ileriye götüren Pozdnışev, sözlerini keskinleştirerek konuşmasına şöyle devam eder: *"Biz erkekler hep yüce duygulardan söz ederiz ama aslında bizim istediğimiz bedendir. Bu nedenle her türlü iğrençliği başışlarız, ama giyside en küçük bir çirkinliği, zevksizliği, biçimsizliği başışlamayız."* (Tolstoy, 2005, s. 55-56).

Eserde, kadın tarafından "Domostroy zamanından kalma" diye tanımlanan yaşlı tüccar, Domostroy'un aslında kadın ve erkek eşitliğine verdiği önemi hiçe sayarak kadının ailedeki görevlerini yerine getirmediği takdirde "kocasını onu korkutabilir, cezalandırabilir hatta dövebilir" (Tetik, 2020, s. 111) maddesini "ancak sonrasında karısına sevgi ve şefkat göstermelidir" (Tetik, 2020, s. 111) şeklindeki devamını hiçe sayarak benimser. Bunu duygusal dünyası erkeğinkinden daha yoğun olan kadının evliliklerde kocasını sevmediği durumda ne yapabileceği sorusuna, yaşlı tüccarın verdiği cevapta açıkça görebiliriz: *"Kocasını sevmiyorsa mı? Kadın kocasını sevmiyorsa, zorla, döve döve sevdirebilir derim!"* (Tolstoy, 2005, s. 32). Kadının düşüncelerine tercüman olan, bir açıdan da doğrunun sözcülüğünü üstlenen Avukat, bu konuşmaya şu sözlerle dâhil olur: *"Hanımefendi, evliliğin önce sevgi bağışlığının bir sonucu olması gerektiğini, yani, ortada böyle bir sevgi var ise, yalnızca o durumda evliliğin, nasıl söylemeli, kutsal bir evlilik olacağını söylemek istiyorlar (...)"* (Tolstoy, 2005, s. 37).

Feminist grupların karşı çıktığı bir diğer düşünce ise namus kavramı adı altında kadının erkeğin karşısında ezilmesidir. *"Namus olgusu, kadını utanç, erkeği ise şeref değerleri çerçevesinde tanımlar. Kendi cinselliğinden duyduğu utançla kadın, erkeğin namusunu sakınmakla, erkek ise şerefi için kadının cinsel saflığını ve/veya kendi namusunu, şiddet ve zora da başvurarak denetlemekle sorumludur"* (Yıldız, 2010, s. 104). Namus olgusu etrafında toplanan yasak ve değerler kadın ve erkek arasındaki hiyerarşik ilişkinin altında yatan dinamiği oluşturur (Yıldız, 2010, s. 129-130). Kadına yönelik şiddetin ve namus cinayetlerinin sebepleri de kadınları namus olgusu çerçevesinde kontrol altında tutan ataerkil toplum düzeninden kaynaklanır. Eserde ataerkil toplum düzeninde Pozdnışev'in işlediği suç, namus davası olarak görüldüğü için ceza almaz: *"Karımı, haysiyetimin ayaklar altına alınması sonucunda geçirdiğim büyük bir öfke nöbeti esnasında öldürdüğüme karar verildi. Şerefimi*

kurtarmak uğruna onu öldürdüğümü söylediler. Beraat etmemin nedeni zaten buydu" (Tolstoy, 2005, s. 103).

Pozdnışev'in cinayetini anlattığı sahne ise hançeri saplamak için seçtiği yer açısından da dikkat çekicidir. Hançeri, kadının hem cinsel olarak kullandığı hem de annelik görevi olan emzirmeyi gerçekleştirdiği yeri olan göğsüne saplar: "*Kamayı göğsüne sapladığımda içeri gireceğini biliyordum. Bunu yaparken, korkunç bir şey yaptığımı, bunun daha önce hiç yapmadığım bir şey olduğunu, bu yaptığının korkunç bir sonucu olacağını da biliyordum.*" (Tolstoy, 2005, s. 100).

Tolstoy'un kadına bakış açısı, yukarıda verdiğimiz örneklerin yanı sıra, eser içinde Pozdnışev'in karısının ismini bir kez bile zikretmemesi, ondan sürekli "o" diye bahsetmesi, tren yolcuğundaki kadın karakterinin çatik kaşlı ve çirkin olarak tanımlanması örneklerinde olduğu gibi anlatının birçok yerinde karşımıza çıkar.

Sonuç

XIX. yüzyılda dünyada hız kazanan kadın hareketlerinin bir yansımaları edebi metinlerde de görülmeye başlanır. Edebiyatta kadın imgelerinin genellikle erkek yazarlar tarafından yaratılmasının, geçmiş zamanlardan günümüze kadar süregelen bir gerçek olduğu söylenebilir. Bunun sonucu olarak da ataerkil dil düzeninin içinde yaşamak, edebiyatın nesnesi pozisyonundaki kadınlar için sorun teşkil eder ve böylesi bir toplumda kadınları edebiyatın öznesi haline gelmeleri de güçleşir. Edebiyatın öznesi haline gelemeyen kadının edebi metinlerdeki durumu feminist eleştiri kuramı aracılığıyla incelenir.

Lev Tolstoy'un 1890 yılında kaleme aldığı *Kreutzer Sonat* adlı eseri yazıldığı dönemin popüler konularından olan kadın hakları, cinsiyetler arası eşitlik, kadına eğitim hakkı, aşk ve evlilik üzerine konuları tartışır. Bir tren kompartımanında yapılan tartışmada kadın nihilist kadınların, avukat çağdaş erkeğin, yaşlı tüccar ise eski kafalı erkeğin sembolü olarak karşımıza çıkarlar. Ataerkil bir düzende büyümüş Pozdnışev karakteri ise etrafındaki değişen dünyaya ayak uydurmaya çalışıp beceremeyen bir adamın namus cinayeti adı altındaki kadın cinayetine giden yolunu gösterir. Lev Tolstoy, söz konusu eserde bu karakterler aracılığıyla evlilik ve ilişkiler üzerine düşüncelerini aktarırken kadını öykünün nesnesi yapar ve Pozdnışeva karakteriyle dönemin bütün kadınları ataerkil bir dil içine hapsolurler.

Kaynakça

- Arat, N. (2010). *Feminizmin ABC'si*, İstanbul Say Yayınları.
- Baykova, Yu. (2007). "Jenskiy seryeznyy mir (hudojestvennoye tvorçestvo S. A. Tolstoy)", *Vestnik Başkirskogo universiteta*, 12(3).
- Berktaş, F. (1998). *Kadın Olmak/ Yaşamak/ Yazmak. Kadın İnsan Mıdır?* İstanbul: Pencere Yayınları.
- Hooks, B. (2012). *Feminizm Herkes İçindir. Tutkulu Politika*, (Çev: E. Aydın, B. Kurt, Ş. Özgün ve A. Yıldırım). İstanbul: Bgst.
- Humm, M. (2002) *Feminist Edebiyat Eleştirisi*. (Yay. Haz. Gönül Bakay). İstanbul: Say Yayınları.
- İlca, S. (2020). "Requiem'deki Anne İmgisinin Psikanalitik Bağlamda Çözümlemesi", *Rus Edebiyatında Kadın ve Aile*. (Ed. A. Kaşoğlu), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- İlca, S. (2021). "Sofya Kovalevskaya'nın Nihilist Bir Kadın Eserinde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Eleştirisi", *Rus Edebiyatında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*. (Ed. A. Kaşoğlu), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- İrzık, S.; Parla, J. (2004). *Kadınlar Dile Düşünce*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Kartal, Jale. (2021). "Dinin Aile İçi Roller Üzerindeki Etkisi: Domostroy Örneği", *Rus Edebiyatında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*. (Ed. A. Kaşoğlu), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kaşoğlu, A. (2020). "Önsöz", *Rus Edebiyatında Kadın ve Aile*. (Ed. A. Kaşoğlu), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kaşoğlu, A. (2021). "Rusya Örneğinde Toplumsal Cinsiyetin Gelişim Evreleri", *Rus Edebiyatında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*. (Ed. A. Kaşoğlu), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Lessing, D. (2003). "Önsöz", *Kroyçer Sonat*. (Çev. K. Genç), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, B. (2012). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Notz, G. (2011). *Feminizm*, (Çev. S. Çetinkaya), Ankara: Phoenix Yayınları.
- Nagina, K & Fomina, Yu. (2017). "Yazık tela v gendernom diskurse "Kreytserovoy sonatı" L. N. Tolstogo", *Vestnik Udmurtskogo Üniversitesi*, 27(2), 182.
- Öztürk, E. (2011). *Feminist Teori ve Tarihsel Süreçte Türk Kadını*, İstanbul: Rağbet.
- Petrova, S. (2009). *İntermedialnaya spetsifika povesti L. N. Tolstogo "Kreytserova sonata"*, Web: <https://cyberleninka.ru/article/n/intermedialnaya-spetsifika-povesti-l-n-tolstogo-kreytserova-sonata-1>. Son erişim tarihi: 16.06.2023.
- Pogudina, Y. (2022). *Kak jensini v Rossiskoy imperii borolis za svoi svobody*, Web: <https://vlfm.ru/a/kak-zhenshiny-v-rossijskoj-imperii-borolis-za-svoi-svobody/amp>. Son Erişim Tarihi: 25.02.2023.
- Polışuk, E. *Jenskoye dvizeniye v rossii: potrebnost vremeni ili anarhiya*. Web: <https://cyberleninka.ru/article/v/zhenskoe-dvizhenie-v-rossii-potrebnost-vremeni-ili-anarhiya> Son erişim tarihi: 23.5.2017.
- Şahin, O. (2021). "Nihilist Eleştirmen Dmitri İvanoviç Pisarev'e Göre Kadının Toplumdaki Konumu", *Rus Edebiyatında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*. (Ed. A. Kaşoğlu), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- TDK. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK.
- Tetik, K. (2020). "Kutadgu Bilig, Mârifetnâme, Vladimir Monomah'ın Öğretisi ve Domostroy Eserlerinde Kadın Algısı", *Yazınsal Feminizmler: Yöndeşimler ve Kesişimler*, Ankara Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tolstaya, S. (1978). *Dnevnik 1862-1910*, Moskva: Hudojestvennaya literatura.
- Tolstoy, L. (2005). *Kreutzer Sonat*. (Çev. E. Altay). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, A. (2010). *Kadın Cinselliğinin Söylemsel İnşası ve Namus Cinayetleri: Şanlıurfa Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).